

Бондаренко І.М.

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри фінансового права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПОНЯТТЯ «КОДЕКСУ»: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Визначення поняття «кодексу» виступає особливо важливим для як для юридичної науки в цілому, так і в контексті податкових відносин. Неоднозначність розуміння досліджуваних понять може призводити до появи значних недоліків у правозастосуванні. Комплексне дослідження поняття «кодексу» в історичній перспективі є необхідним для здійснення системного аналізу зазначеного поняття у термінологічному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям для цієї статті стали праці учених-юристів, зокрема праці Р. Кабрияк, П. Бурдье. При цьому варто приділити увагу зміні підходів до розуміння досліджуваного поняття в історичній перспективі.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення поняття кодифікації та кодексу в юридичній науці, встановлення підходів до розуміння досліджуваних понять.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття кодифікації та кодексів можна пов'язувати із з'ясуванням природи цього явища, в декількох значеннях [1, с. 93-98]. По-перше, поняття «коду», «кодексу», «кодифікації» має узагальнене між наукове значення, що традиційно використовується в цілій низці наук (лінгвістика, генетика, кібернетика, інформатика, соціологія і т.д.). У переважній більшості випадків використання терміну кодифікація та кодексу в цих напрямках наукових знань базується на загальних підходах, які вже склались в юриспруденції, уособлюють собою певну форму запозичення юридичного сенсу таких понять. Так, П'єр Бурд'є підкреслював, що в сенсі соціологічного підходу, кодифікація

представляє собою надання певної форми різного виду звичкам соціальної поведінки, «кодифікувати означає одночасно надавати форму та утворювати форми» [2, с. 7]. По-друге, процеси кодифікації стосуються упорядкування цілісної системи соціальних регуляторів, йдеться про узгодження характеру та меж правил поведінки. При цьому в такий процес кодифікації залучається майже всі соціальні регулятори. Наприклад, Кодекс рицарства регулював правила поведінки військової касты середньовічної Японії. Знаменником, який поєднував всю сукупність таких правил була наскрізна настанова, яка відбивалася і в релігійних догматах та вимагала абсолютну вірність васала по відношенню до сюзерена. Цей кодекс виступав і як збірка правових норм, і як збірка норм моралі, честі. Схожа конструкція існувала в якості Кпапів – збірки правил поведінки, що були розроблені в Камбоджі. Воно являли собою специфічну сукупність правил, пам'ятку щодо власної поведінки відносно того, що треба робити аби вважати себе повноцінною людиною. По-третє, у вузькому значенні, як процесу кодифікації, так і самого поняття кодексу йдеться про системне упорядкування виключно сукупності законодавчих норм. Словник французької мови (*Le Petit de la langue française*) визначає кодекс, як збірник законів, сукупність законів та законодавчих положень, що відносяться до певної конкретної сфери, а кодифікацію – як діяльність, що спрямована на те щоб кодифікувати, результат такої діяльності.

Р. Кабрияк, посилаючись на сучасний юридичний словник поняття кодифікації розмежовує на поняття, що виражає сенс такої діяльності в національних рамках та за їх межами

[1, с. 97-98]. В першому випадку (загальний зміст), кодифікація пов'язується ним з діяльністю, що спрямована на те аби кодифікувати, результат такої діяльності. В другому випадку (міжнародне публічне та європейське право), кодифікація характеризується ним, як узгоджені дії по складанню правової норми, яка до цього існувала у вигляді звичая. Диференційований, поширений підхід щодо з'ясування значення самого терміну «кодекс» передбачає визначення його, як безпосередньо кодифікованого законодавчого акту, так і врахування різноманітних підходів, що характеризують це поняття в історичному сенсі, динаміці, які на сьогодні не є актуальними саме для правового регулювання:

а) кодекс – це пов'язаний внутрішньою логікою звід актів, що об'єднує сукупність правових норм, які виражають певний предмет регулювання, зберігають свою дію та згруповані відповідно до джерела походження і являється результатом законодавчих робіт чи формальної кодифікації;

б) кодекс – сукупність звичаєво-правових не писаних норм, які розглядаються в певній сфері суспільних відносин, як засадничі норми;

в) кодекс – як найменування компіляції нормативних актів, які надруковані у окремому видавництві;

г) кодекс – як форма стародавніх збірників чи компіляція законів (наприклад, Кодекс Юстиніана).

Цікавим при з'ясуванні поняття кодексу є і етимологічний аспект. В цьому сенсі, кодекс (code)[1, с. 96]¹ походить від латинського «codex». Останній термін являє собою трансформоване слово «caudex», що означало «стовбур дерева». Пізніше це значення набуло більш вузького сенсу та означало дерев'яну дошку для записів. Із плином певного терміну часу, завдяки розвитку технологій та письмовості цей термін став означати певні зошити, які склалися із шматків шкіри, на яких була зафіксована певна інформація. За часів Стародавнього Риму склалися два підходи до фік-

сації письмо текстів, в тому числі і законів: Codex – як вищезгадані зошити та Volumen – як згорток папіруса на якому була зафіксована відповідна інформація [1, с. 99].² Подібні процеси трансформації з папірусних носіїв на пергаментні обумовили можливість поширення інформації, законів, що стало значним важелем в політичному сенсі, який забезпечив підсилення централізації влади.

Кодекс (codex) в звичайному для сучасного розуміння цього поняття вперше став використовуватись у зв'язку з кодексами Грегоріана та Гермогеніана [1, с. 99-100]. В той же час підхід до процесу кодифікації був трохи ширший ніж той з яким ми пов'язуємо узгодження правових норм, на сьогодні. Кодифікація, в той час, передбачала залучення до такого процесу, в тому числі і не офіційних компіляцій імператорських конституцій, як офіційних, так і не офіційних збірників правових текстів. Термін «кодекс» в середні віки майже не використовувався. Застосування його було пов'язано, перш за все, для посилань на Дігести Юстиніана та інші юридичні пам'ятки Давнього Риму.

Лише з XVI сторіччя практика повертається до терміну «codex». В цей період можна виділити три напрямки розвитку процесу кодифікації [1, с. 100-101].

а) кодекс, як результат кодифікації канонічного права. Змістовним результатом цього процесу було офіційне прийняття Зводу канонічного права 1580 році. Фактично, в ці часи було закладено принципів термінологічні розбіжності між поняттями «зводу» (corpus), як сукупності нормативних положень з відповідною внутрішньою організацією та «кодексу» (codex), як елементарного збірника правових норм;

б) кодекс, як сукупність нормативних приписів, що охоплювали розпорядження власних суб'єктів. Так, в 1547 році було зроблено Курциєм префектом Алесандрії міський кодекс – Codex statutorum. В багатьох випадках, цього періоду в Європі кодекс означав компіляцію королівських ордонансів;

² Codex з'явився завдяки забороні одного із Птолемеїв розкрити тайну виготовлення папіруса, який і лежав в основі Volumen. Цю проблему було подолано в II ст. в місті Пергамо, де було знайдено специфічний засіб обробки шкіри для письма – пергамент.

¹ Треба враховувати, що на французькій мові «кодекс» і «код» позначаються одним словом «code».

в) кодекс, як сукупність узагальнень судової практики. Не заважаючи на те, що копії переважали, з'являлись і нетрадиційні кодифіковані акти. Кодекс судових рішень Де Бросса в 1612 році кодифікував судові рішення, які узагальнили практику французьких та іноземних вищих судових інстанцій.

До XVIII сторіччя значення терміну «кодекс» трансформується від збірки, яка не мала чітко сформованої єдності, в деяких випадках, збірки ордонансів короля до волі логічного закінченого акту. Як наслідок бурхливого розвитку філософії, школи природного права «... кодекс вже розглядається, як звід правових норм, що володіє внутрішньою логікою та реформує чинне право» [1, с. 103]. Особливістю змістовного підходу до терміну «кодекс» є те, що саме в цьому сенсі його розуміють і на рівні законотворення. В 1728 році канцлер Д'Агессо звертає увагу на велику задумку створення повного зводу законодавства де будуть зібрані, як в єдиному кодексі закони, що слугують підставою вирішення судових справ. Подібний акцент, на наш погляд, є дуже важливим, бо в ньому акцентовано, виділено мета кодифікації, її призначення – правозастосування. При цьому йдеться не взагалі про правозастосування, а про кодифікацію законодавчих норм в сенсі розроблення та удосконалення, як процедурного регулювання взагалі, так і судових процедур особисто.

Розвиток процесу кодифікації саме в аспекті термінологічного наповнення поняття «кодексу» призводить в XIX сторіччі до виникнення принципового питання – співвідношення між звичайним законом та кодексом, як формою кодифікованого закону. Найчастіше кодекс розглядається: [1, с. 104-105] а) як закон, що відрізняється від інших законів виключно розмірами та більшою значущістю; б) як декілька законів, що охоплюють публічне та приватне право окремої країни. В підсумку, принципової різниці між кодексом та законом виділено не було, підставою їх розмежування виявились лише їх розміри

акту, що призводило, в деяких випадках, до іншого перекосу, коли під кодексом розуміли всю сукупність законодавчих норм чи навіть позитивне право в цілому.

Комплексне дослідження поняття «кодексу» в історичній перспективі пов'язується з монографією Жака Вандерліндена «Поняття кодексу в Західній Європі з XIII по XIX століття: спроба визначення». Досліджуючи кодекс в сенсі його співвідношення із джерелами права в цілому, він приходиться до висновку, що цілісне, системне поняття «кодексу» характеризується трьома основними елементами: [1, с. 108-109] а) формою – як сукупністю частин, які утворюють об'єктивну та логічну цілісність; б) змістом, який виражає право в цілому, або частину його джерел чи галузей; в) атрибутами, особливостями викладення нормативного матеріалу, які полегшують ознайомлення із змістом кодексу. Спираючись на подібний підхід Р. Кабріяк і визначає кодекс, як сукупність розрізнених правових норм, що приведені в форму єдиного цілого, а кодифікацію бачить в якості діяльності щодо надання правовим нормам такої форми, в якій вони стають єдиним цілим.

Висновки. У юридичній науці найбільш розповсюдженими є наступні підходи до визначення поняття «кодифікація» і «кодекс»: «кодифікація» у загальному сенсі як діяльність; «кодифікація» у міжнародному публічному та європейському праві як узгоджені дії по складанню правової норми, яка до цього існувала у вигляді звичая; «кодекс» в рамках найбільш поширеного, диференційованого підходу як безпосередньо кодифікований законодавчий акт. Цілісне, системне поняття «кодексу» характеризується трьома основними елементами: а) формою – як сукупністю частин, які утворюють об'єктивну та логічну цілісність; б) змістом, який виражає право в цілому, або частину його джерел чи галузей; в) атрибутами, особливостями викладення нормативного матеріалу, які полегшують ознайомлення із змістом кодексу.

Отже, якої кодекс має розглядатись як сукупність розрізнених правових норм, що приведені в форму єдиного цілого; кодифікація ж в такому випадку виступає діяльністю щодо надання правовим нормам такої форми, в якій вони стають єдиним цілим.

Анотація

У науковій статті розглянуто поняття «кодексу» у термінологічному аспекті. З'ясовано природу кодифікації з огляду на використання поняття «коду», «кодексу», «кодифікації» в різних галузях знань. Досліджено зміст кодифікації в сенсі соціологічного підходу. У дослідженні автором виокремлено декілька підходів до розуміння поняття «кодифікація», що сформувалися внаслідок використання цього поняття в різних науках. Особливу увагу у дослідженні приділено підходам до розуміння поняття «кодифікація» у юридичній науці. Автор наголошує на наявності трьох найбільш розповсюджених підходів до визначення поняття «кодифікація» і «кодекс»: «кодифікація» у загальному сенсі як діяльність; «кодифікація» у міжнародному публічному та європейському праві як узгоджені дії по складанню правової норми, яка до цього існувала у вигляді звичая; «кодекс» в рамках найбільш поширеного, диференційованого підходу як безпосередньо кодифікований законодавчий акт. Диференційований, поширений підхід щодо з'ясування Проаналізовано історичний аспект використання поняття «кодифікація» і «кодекс», здійснено комплексне дослідження поняття «кодексу» в історичній перспективі, а також визначено напрямки розвитку процесу кодифікації у різні історичні періоди. При з'ясуванні поняття кодексу автором взято до уваги етимологічний аспект. Встановлено передумову виникнення принципового питання – співвідношення між звичайним законом та кодексом, як формою кодифікованого закону – розвиток процесу кодифікації саме в аспекті термінологічного наповнення поняття «кодексу». з цього приводу у науковій роботі визначено, що принципової різниці між кодексом та законом виділено не було, підставою їх розмежування виявились лише їх розміри акту, що призводило, в деяких випадках, до іншого перекосу, коли під кодексом розуміли всю сукупність законодавчих норм чи навіть позитивне право в цілому. За результатами здійсненого системного аналізу літератури, присвяченої питанням кодифікації і безпосередньо поняттю «кодексу», автор доходить висновку про слушність позиції, з якої кодекс має розглядатись як сукупність розрізнених правових норм, що приведені в форму єдиного цілого; кодифікація ж в такому випадку виступає діяльністю щодо надання правовим нормам такої форми, в якій вони стають єдиним цілим.

Ключові слова: кодифікація, кодекс, законодавство.

Bondarenko I.M. Concept of “code” in the terminological aspect

Summary

The scientific article considers the concept of “code” in the terminological aspect. The nature of codification is clarified with regard to the use of the concept of “code”, “code”, “codification” in various fields of knowledge. The content of codification in the sense of the sociological approach is investigated. In the study, the author singles out several approaches to understanding the concept of “codification”, formed as a result of the use of this concept in various sciences. The study pays special attention to approaches to understanding the concept of “codification” in legal science. The author emphasizes the existence of the three most common approaches to the definition of “codification” and “code”: “codification” in the general sense as an activity; “Codification” in international public and European law as concerted action to draft a legal norm that previously existed in the form of custom; “Code” within the most common, differentiated approach as a directly codified piece of legislation. Differentiated, widespread approach to clarification The historical aspect of the use of the concept of “codification” and “code” is analyzed, a comprehensive study of the concept of “code” in the historical

perspective, and identifies areas of codification in different historical periods. The author took into account the etymological aspect when clarifying the concept of the code. The precondition for the emergence of a fundamental question – the relationship between ordinary law and the code, as a form of codified law – the development of the codification process in terms of terminological content of the concept of “code”. In this regard, the scientific work found that the fundamental difference between the code and the law was not identified, the reason for their delimitation was only the size of the act, which led, in some cases, to another skew, when the code meant the whole set of laws or even positive right in general. Based on the results of a systematic analysis of the literature on codification and the concept of “code”, the author concludes that the position is correct, from which the code should be considered as a set of disparate legal norms, reduced to a single whole; codification in this case is the activity of giving legal norms such a form in which they become a single whole.

Key words: codification, code, legislation.

Список використаних джерел:

1. Кабріяк Р. Кодифікація / Пер. с фр. Л.В. Головка. М.: Статут 2007. С. 93-98.
2. Пьер Бурдьё. Социоанализ. М.; СПб., 2001, С. 7.